

Enes Pelidija

TURSKO — RUSKI RAT 1711. GODINE I POKRETI CRNOGORSKIH I HERCEGOVAČKIH PLEMENA

Nekoliko godina poslije velikih teritorijalnih gubitaka u evropskom dijelu Carstva koji su priznati Karlovačkim mirovnim ugovorom 1699. godine, te nesređenih unutrašnjih odnosa koji su bili posljedica bečkog rata, stanje u Osmanskom Carstvu se osjetno poboljšalo. Već u prvoj deceniji XVIII stoljeća autoritet centralne vlasti je ojačan, što se osjetilo u svim provincijama. To je imalo odraza i na raspoloženje vodećih ljudi Carstva, koji su počeli razmišljati o vođenju jednog novog rata protiv država koje su bile članice Svete lige (Austrija, Venecija, Poljska i Rusija). Vladajući krugovi su zagovarali vođenje rata protiv navedenih država, kako bi na taj način povratili dio izgubljene teritorije koju su međunarodnim mirovnim ugovorom već priznali. Porta je bila svjesna da ne smije ponoviti greške iz bečkog rata, kada je istovremeno ratovala sa svim članicama Svete lige. Sultan i njegovi ministri su zbog toga zagovarali ideju da Carstvo ratuje sa svakom državom posebno, kako bi na taj način izbjegli borbe na više frontova i time ostvarili zamišljene planove.

Ova ideja bila je prisutna već prvih godina iza Karlovačkog mira. Već je u decembru 1702. godine kotorski nadintendant Bolica pisao dalmatinskom generalnom providuru Marinu Zani (1702 — 1705) da je preko svojih pouzdanih ljudi saznao da se među običnim svijetom u pograničnim krajevima bosanskog ejaleta govori da će uskoro doći do novog tursko-ruskog rata. Po tim vijestima, veliki vezir je izdao naređenje da se u svim provincijama Carstva

sakupi što više novca za predstojeći rat.¹⁾ U međuvremenu je došlo do promjene na prijestolju. Umjesto svrgnutog sultana Mustafa II, došao je njegov brat Ahmed III (1703 — 1730). Vjerovatno je ova smjena i uticala da se za izvjesno vrijeme odgodi planirani rat, a isto tako su i međunarodni odnosi, naročito u Evropi bili nepovoljni po Carstvo.

U to je vrijeme rat na evropskom kontinentu bio u punom jeku. Još se od 1701. godine između Francuske, Španije, Bavorske, Kelna, Portugalije i Savoje s jedne, te Austrije, Engleske, Holandije, Pruske i većine tadašnjih njemačkih državnica sa druge strane vodio rat za špansko nasljeđe. Prinčevi Francuske i Austrije polagali su pravo na špansku krunu. Taj sukob poznat je kao rat za špansko nasljeđe.²⁾ Od tada, pa u narednih 13 godina, s manjim i većim intenzitetom, vojske zaraćenih država su vodile međusobne borbe.

Uporedo s ovim i druge su evropske zemlje vodile poseban rat, poznat u istoriji pod imenom Sjeverni (1700 — 1721). U njemu je, s jedne strane učestvovala Švedska, a sa druge Rusija, Poljska i Saksonija, čiji je vladar bio poljski kralj, i Danska. Najveći ratni okršaji vođeni su između Švedske i Rusije. Na prijestolju ovih dvaju država bili su ambiciozni kralj Karlo XII i car Petar I. U želji da privuče sve protivnike Rusije na svoju stranu, Karlo XII je 1707. godine uspio da sa osmanskom državom uspostavi prisnije odnose. Naročito je blisko prijateljstvo bilo između njega i zapovjednika tvrđave Bender, koji je ujedno bio i namjesnik Očakova, vezirom Jusuf — pašom.³⁾ Međutim, ni lična sposobnost, ni dobra obučenosť nisu pomogli švedskoj vojsci da 8. jula 1709. godine izbjegne poraz u bici kod Poltave. Sam kralj je sa nekoliko stotina najodabranijih vojnika bjekstvom preko rijeke Dnjepar jedva uspio da prebjegne na osmansku teritoriju. I ovom prilikom mu je nesebičnu pomoć pružio Jusuf-paša, koji ga je primio kod sebe.

U proteklih šest godina vladovine, sultan Ahmed III je uspio da suzbije anarhiju koja je neposredno iza rata bila prisutna u svim provincijama i da osjetno popravi finansijsko stanje države. Zahvaljujući tome na cijeloj teritoriji je uspostavljen mir, a autoritet Porte podignut na zavidan nivo. Želeći i dalje da ojača moć

¹⁾ Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, *Zaostavština Jovana N. Tomića*, st. sign. 8711, red. br. 880, a/12, prov. gen. in Dalmazia, filza 554, 24. decembar 1702 (dalje: Arhiv SANU, Beograd, Tomićeva zaostavština).

²⁾ Saint — Simon, *Dvor Luja XIV*, Zagreb 1960, str. 738 (dalje: S. Simon, *Dvor Luja XIV*); Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, drugi dio od 1526. do 1808, Nakladni zavod MH, Zagreb 1980, str. 197

³⁾ Joseph von Hammer, *Historija Turskog (osmanskog) Carstva*, tom 3, Zagreb 1979 (preveo Nerkez Smilagić), str. 102 (dalje: J. v. Hammer, *Historija*)

centralne vlade, sultan je 4. juna 1710. godine na položaj velikog vezira imenovao dotadašnjeg namjesnika Negroponta i člana ugledne porodice Carstva Numan-pašu Cuprilića. Na ovaj korak se odlučio cijeneći uspjehe koje je Numan-paša postigao u toj provinciji. Zbog toga je i smatrao da je potrebno iskoristiti sposobnost Cuprilića kao velikog vezira i za korist cijele države. Međutim, Numan-paša se nije najbolje snašao na novom povjerenom mu položaju. U želji da ima uvid u sve državne poslove usporavao je započete akcije, što je dovelo do zastoja na svim poljima. Tih dana je veliki vezir započeo pregovore sa Poljskom, koji su se vodili u vezi sa švedskim kraljem. Porta je od poljskog vladara i njegovih ministara tražila dozvolu da se Karlo XII preko njene teritorije vrati u svoju zemlju. Kako su započeti razgovori nagovještavali neuspjeh, to su i međudržavni odnosi postali zategnutiji, pa se čak nagovještavalo i izbijanje novog tursko-poljskog rata. Nepovoljna okolnost u svemu ovome je po Numan-pašu bila i ta što su tadašnje vodeće vojne ličnosti Carstva stavile sultanu do znanja da u slučaju izbijanja rata odbijaju da ih Numan-paša kao veliki vezir vodi u rat. Na ovako njihovo držanje su uticale i vijesti da je ruska vojska uspjela od Šveđana osvojiti Rigu, koju su vojni stratezi smatrali jednom od najbolje čuvanih i osposobljenih tvrđava u Evropi. To je za trenutak zbunilo vodeće krugove Carstva, pa su čak pojedine istaknutije ličnosti osmanske države počele izjavljivati da su protiv rata.⁴⁾ Sva ova uznemirenost i kašnjenje državnih poslova su uticali na sultanovu odluku da velikog vezira, poslije 64 dana uprave, smijem i da 7. avgusta iste godine na njegovo mjesto imenuje Mehmeda Bataldžiju. Istovremeno je Numan-paša vraćen na staru dužnost namjesnika Negroponta.⁵⁾

I pored uspjeha ruske vojske u borbama protiv Šveđana, kao i opreznost koju su pokazivali veziri i druge istaknutije ličnosti Carstva, u drugoj polovini 1710. godine su nove okolnosti ubrzale sultanovu odluku o vođenju rata sa ruskom imperijom. Carigradskim mirovnim ugovorom Rusija se obavezala da neće vojnički utvrditi Azov kojeg je osvojila, a za uzvrat je Porta dozvolila da ruski brodovi imaju pravo slobodne plovidbe po Crnom moru.⁶⁾ Te odluke su za Carigrad bile teške i čekao se samo povoljan trenutak za njihovo uklanjanje. Poslije dobivenih vijesti da se Rusi ne pridržavaju odluka mirovnog ugovora, na Porti su odlučno reagovali.⁷⁾ Već u septembru 1710. godine sultan je pozvao najistaknu-

⁴⁾ Historijski arhiv u Dubrovniku, *Prepiska* 18, 123. 3162, dok. 7 25. VIII 1710 (dalje: HAD)

⁵⁾ J. v. Hammer, *Historija*, str. 103

⁶⁾ Radovan Samardžić, *Jugoslavenski narodi pod tuđinskom vlašću XVI—XVIII vek*, Opšta enciklopedija La Rousse, tom 3, Beograd 1973, str. 471

⁷⁾ Santleij Len Pol, *Istorija Turske carevine* (s engleskog preveo Čed. Mijatović), Niš 1890, str. 156

tije ličnosti Carstva kako bi neposredno čuo njihovo mišljenje za objavu rata ruskom caru Petru I. Neki iz ubjeđenja, a vjerovatno dobar dio i iz straha za svoj položaj, jednoglasno su podržali sultanovu odluku da Rusiji objave rat. Na tom skupu su svi prisutni istakli da će bezuslovno izvršiti sva naređenja koja im Ahmed III bude dao. Ipak, kako je dubrovačkoj vladi pisao njen poslanik sa Porte Luka Kiriko, svi prisutni, izuzev tatarskog hana su bili iznenađeni. Mnogi od njih su do tada mislili da je ranije preduzeta kampanja samo propagandni trik koji je potreban vladaru i Porti, a da do pravog rata neće uskoro ni doći. Međutim, kako su stvari krenule svojim tokom, mimo njihove volje, to su bili primorani da se dogovaraju šta treba preduzeti za uspješnije vojevanje. Na sastanku je odlučeno da se iz svih provincija Carstva pozovu stajaća vojska i spahije, te da u proljetnim mjesecima 1711. godine vojska pod zapovjedništvom iskusnijih oficira krene protiv ruske vojne sile. Za zbornu mjesto okupljanja svih vojnih snaga, određen je Bender.

Tim odlukama je cio ratni mehanizam bio pokrenut. Po vjerovatno ranije napravljenom ratnom planu, janjičarski aga je zadužen da sakupi 40 000 janjičara, 10 000 džebedžija i 9 000 vojnika iz ostalih vojnih redova. Istovremeno je u Arsenalu za izlazak na pučinu bilo spremljeno 40 brodova i 24 galere. Tatarski han je po sultanovom naređenju trebalo da regrutuje 40 000 ljudi koji su bili stacionirani u garnizon Ozi, koji se nalazio u Moldaviji. Pored toga je trebalo da mobiliše i druge ljude iz ostalih tvrđava koje su se nalazile duž tursko-ruske granice. Jedan dio sakupljene vojske trebalo je po ovom planu da bude u pratnji švedskog kralja, koga su Osmanlije namjeravale preko ruske teritorije vratiti u njegovu zemlju.

Još prije zvanične objave rata, akreditovani poslanici Austrije, Engleske i Holandije su na Porti u ime svojih vlada pokušali da brzo reaguju. Austrijski poslanik je u ime svoje zemlje prenio zvaničan stav po kome bi u slučaju da osmanska vojska nasilno preko poljske teritorije pokuša vratiti Karla XII u Švedsku, habsburški car bio prisiljen, po slovu ranije sklopljenog ugovora sa Poljskom, da Carigradu objavi rat. I poslanici Engleske i Holandije, kao zemalja posrednica pri zaključivanju Karlovačkog ugovora, pokušali su da kod sultana Ahmeda III i velikog vezira izvrše pritisak da odustanu od namjeravane objave rata. Međutim, više ništa nije moglo zaustaviti vojni mehanizam. Raspoloženje u Carigradu, kao i u drugim mjestima osmanske države, bilo je na strani pristalica rata. Od zemalja koje su sa simpatijama pratile i indirektno podržavale Portu, bila je jedino Francuska. Vlada Luja XIV je bila mišljenja da će izbijanje tursko-ruskog rata biti korisno i za nju, jer će joj olakšati položaj u daljoj borbi protiv bečkog dvora za špansko nasljeđe. S pravom je računala da će Beč zbog blizine sukoba biti prisiljen da jedan dio vojnih

snaga sa zapadnog prebaci na istočne granice. To je omogućavalo francuskim trupama da iz dotadašnjeg defanzivnog položaja pređu u ofanzivnije akcije.

I pored svih preduzetih mjera Porta se još nije ustručavala da i formalno objavi Rusiji rat. Na takvo držanje tih dana upućivalo ju je zagonetno ponašanje Venecije. Vodeći krugovi Carstva su se plašili da ovu situaciju ne iskoristi Republika sv. Marka, te da joj ne objavi rat. Time bi se osmanska vojska našla u sličnoj situaciji u kojoj je bila i u posljednjem, bečkom ratu.⁸⁾ Kolebanje se osjećalo i kod sultana Ahmeda III i kod velikog vezira Mehmeda Bataldžije, na čiju inicijativu je bila i pokrenuta akcija oko objave rata.⁹⁾ Tek kada je, na sultanov zahtjev, muftija Pašmakdži — zade objavio fetvu o nužnosti i zakonitosti rata protiv Rusije, preduzete su konkretnije mjere za njegovo objavljivanje.¹⁰⁾ Neposredno po objavi fetve, u Carigradu je po naređenju sultana uhapšen ruski poslanik. Istovremeno je iz Saraja na sve strane upućen poziv namjesnicima provincija da u svojim pašalucima mobilišu određeni broj vojnika koje treba uputiti u Bender, kao glavno zborno mjesto.¹¹⁾ Sve je bilo u stanju očekivanja raspleta predstojećih događaja. Uzimajući za povod švedskog kralja Karla XII, koji nije mogao da se preko ruske teritorije vrati u svoju zemlju, kao i vojno utvrđivanje Azova i drugih pograničnih tvrđava, Porta je 20. novembra 1710. godine i zvanično Rusiji objavila rat. Zbog predstojećeg zimskog perioda, vojne operacije dviju zaraćenih strana odložene su za proljeće sljedeće godine.¹²⁾

Neposredno iza objave rata na sultanovom dvoru došlo je do još veće zabrinutosti. Ahmed III i njegovi ministri su se plašili da će ovu situaciju iskoristiti Austrija i Venecija, te da će Porti objaviti rat. Na ovakva strahovanja su ih navodile vijesti da su veći vojni odredi ovih zemalja počeli da se koncentrišu duž granica Osmanskog Carstva. Krajem 1710. i u prvim mjesecima 1711. godine su čak pojedine istaknutije ličnosti s Porte počele zagovarati ideju da preko engleskog vladara zatraže posredovanje kod ruskog cara, prije nego što dođe do vojnog sukoba dvaju vojski. Međutim, prevladavala je vojna struja, koja je nesmetano nastavila započete pripreme. Prema procjeni Luke Kirika, za predstojeći pohod planiralo se mobilisanje 180 000 ljudi, a u sastavu kopnene vojske trebalo je da se nalazi i 10 000 iskusnijih ratnika iz prošlog rata. Crnomorska flota je raspolagala sa 18 000 mornara i pomorskih oficira. No, i pored ovako velike vojne sile i

⁸⁾ HAD, *Prepiska* 18 123. 3162, dok., 10, 1. oktobra 1710.

⁹⁾ *Isto*, dok. 9, 15. oktobar 1710.

¹⁰⁾ J. v. Hammer, *Historija*, str. 104

¹¹⁾ HAD, *Prepiska*¹⁸ 123. 3162, dok. 10, 1. Oktobar 1710.

¹²⁾ Jovan N. Tomić, *Turski pohod na Crnu Goru 1712*; Glas SKA, Beograd 1920, XCVI, str. 155

dobrog naoružanja, dubrovački poslanik na Porti je bio mišljenja da će Osmanlije doživjeti poraz, te da će kao posljedica toga nastupiti značajnije kadrovske promjene u cijeloj zemlji.¹³⁾ Istovremeno je Kiriko pisao u Dubrovnik da su u Carigradu početkom februara 1711. godine istaknuti tugovi velikog vezira, koji su bili znak početka okupljanja vojske iz svih krajeva Carstva.¹⁴⁾ Takođe se navodi da je turska flota već 8. aprila 1711. godine isplovila iz Arsenala, a sastojala se od 380 jedara, od kojih je 25 galera, 30 galeota, 80 velikih brodova i 100 — 120 malih barki.

Što se tiče ruske vojske, prema Kirikovim obavještenjima, u datom trenutku car je mogao sakupiti 111 000 konjanika i pješaka, ne računajući kozake i Kalinike. Posebno je u izvještaju istaknuta aktivnost mletačkog baila na Porti, koji ju je tih dana svesrdno podržavao da stupi u oružani sukob sa ruskom vojskom, izvršavajući tako naređenje svoje vlade koja je mislila da na taj način izbjegne eventualnu opasnost od strane osmanske države. Zato se Venecija, zajedno sa Francuskom, svesredno zalagala za rusko — turski rat.¹⁵⁾

Konačni pokret osmanskih trupa je počeo kada je sakupljena vojska iz Carigrada 12. marta 1711. godine krenula u pravcu Moldavije. Istovremeno je aktivirana i turska crnomorska flota.¹⁶⁾ Na drugoj je strani Petar Veliki, kako se počeo titulirati poslije poltavske bitke, preuzeo sve mjere za što uspješniji ratni ishod. On je početkom aprila iste godine sklopio ugovor sa knezom Moldavije koji mu je obećao pomoć od 10 000 ljudi, dok se knez Vlaške obavezao da će carevoj vojsci pridružiti i svojih 30 000 vojnika, te da će cjelokupnu vojsku, sve dok rat bude trajao snabdijevati hranom. Za ove usluge je Rusija obećala Vlaškoj dati nezavisnost. Želeći da pobuni i sultanove podanike hrišćanske vjeroispovijedi na Balkanu, car je po savjetu svoga miljenika Save Vladislavića, među crnogorska, brdska i hercegovačka plemena poslao pukovnika Mihaila Miloradovića i kapetana Ivana Lukačevića. Njihov zadatak je bio da pobune navedena plemena protiv sultanove uprave i da se po ugledu na njih hrišćansko stanovništvo i u drugim krajevima, a naročito u bosanskom ejaletu, masovnije priključi ustaničkim snagama. U međuvremenu je prema Krimu uputio 20 000 ruskih regularnih vojnika, 40 000 kozaka i 20 000 Kalnika, dok je 15 000 redovne vojske i 30 000 kozaka pošlo iz Čigirina prema Očakovu. Ovim vojnim mjerama car je želio da što prije

¹³⁾ HAD, *Prepiska*¹⁸ 123. 3162, dok. 11 15. januar 1711.

¹⁴⁾ Vuk Vinaver, *Dubrovnik i Turska u XVIII veku*, Beograd 1960, SAN, Posebna izdanja CCCXXXI, Istorijски institut, knj. 11, Naučno delo, str. 22 (dalje: V. Vinaver, *Dubrovnik i Turska*); HAD, *Prepiska*¹⁸ 123. 3162, dok. 13 21. maj 1711.

¹⁵⁾ *Isto*

¹⁶⁾ J. v. Hammer, *Historija*, str. 104

dođe u Vlašku, te da na taj način sultanovoj vojsci spriječi prelaz preko Dunava.¹⁷⁾ Međutim, ruske trupe su već bile u zakašnjenju. Još dok je predhodnica careve vojske bila kod Jašija, osmanska vojska, zahvaljujući ranijem pokretu, već je bila prešla Dunav. Iako je znao dokle je stigla glavina sultanove vojske, ruski se car odlučio da jednom smjelom ofanzivnom akcijom nastavi planirano kretanje svojih trupa u Besarabiju. Računao je da će mu pomoći Poljske i Vlaške sa njihovih 30 000 ljudi nadoknaditi izgubljeno vrijeme. Međutim, Poljaci su sa svojim trupama došli do Bukovine i tu se zadržali, a u međuvremenu se na vijest da dolazi veliki vezir sa glavnim taborom knez Vlaške bez borbe predao osmanskim zapovjednicima.¹⁸⁾ Ovom predajom su se ruske trupe našle u još neznatnijoj situaciji, jer im je otežan položaj, a takođe su ostali i bez redovnog snabdijevanja hranom. Uprkos svemu, carske trupe su se kretale prema rijeci Prutu sa željom da što prije dođu do Moldavije i stupe u kontakt sa njenim knezom Kantemirom i drugim balkanskim istaknutijim hrišćanskim ličnostima.¹⁹⁾ Ruska vojska brojala je 38 000 vojnika, a pored redovnog naoružanja imala je još i 122 topa.²⁰⁾ Prešavši Prut, car se ulogorio između rijeke i močvare koja se nalazila u njenoj neposrednoj blizini. Upravo je u to vrijeme do toga mjesta stigla i glavina sultanove vojske. Pošto su bili brojno nadmoćniji (sa oko 200 000 ljudi), te raspolagali dovoljnom količinom oružja, municije i hrane, a nalazeći se u povoljnijem položaju, turski zapovjednici su pristupili opkoljavanju ruskih trupa. Poslije kratkotrajnih čarki, između 8. i 9. jula kod sela Stenileštija došlo je do sukoba dvaju vojski. U toj bici je poginulo oko 7 000 turskih i 3 000 ruskih vojnika. I pored znatno većeg broja poginulih, osmanske trupe su i dalje zadržale stečenu prednost. Ostavši bez municije, hrane i vode, a sa svih strana opkoljen turskim trupama, car Petar Veliki je uvidio bezizlaznost položaja. Da ne bi pogoršao ionako teško stanje u kome se nalazio, preko kancelara Šafirova ponudio je velikom veziru mirovne pregovore. I ovog puta je došla do punog izražaja diplomatska sposobnost Šafirova. Ponudivši povoljne uslove za vođenje pregovora, već 12. jula su dvije pregovaračke strane potpisale mirovni ugovor. Osmanlije su njegovom odlukom ponovo dobile sve teritorije izgubljene u posljednjem ratu, zajedno sa Azovom. Isto tako, ruski imperator se obavezao

¹⁷⁾ Radomir Đurašinović — Nikola Zelenika, *Rusko-turski ratovi*, Vojna enciklopedija 8 R—S, Beograd 1966, str. 411 (dalje: R. Đurašinović — N. Zelenika, *Rusko-turski ratovi*)

¹⁸⁾ *Isto*, str. 411

¹⁹⁾ Dr Aleksije Jelačić, *Rusija i Balkan*, pregled političkih i kulturnih veza Rusije i balkanskih zemalja 866—1940, Beograd 1940, str. 30, (dalje: A. Jelačić, *Rusija i Balkan*)

²⁰⁾ R. Đurašinović — N. Zelenika, *Rusko-turski ratovi*, str. 411

da će porušiti sva vojna utvrđenja, koja je mimo odluka Carigradskog ugovora u međuvremenu već bio podigao duž tursko — ruske granice. Takođe se obavezao da se ubuduće neće miješati u unutrašnje stvari Poljske i uznemiravati kozake u Ukrajini. Pristao je i da švedski kralj Karlo XII preko ruske teritorije može slobodno da se vrati u svoju zemlju. Za uzvrat, veliki vezir Mehmed Bataldži je dozvolio caru Petru Velikom da se zajedno sa pratnjom i ostatkom vojske može nesmetano vratiti u Rusiju.²¹⁾

* *
*

Cio ovaj ratni period imao je velikog odjeka i u unutrašnjosti Carstva. Još su se 1709. godine u bosanskom ejaletu pronosile vijesti o brzom izbijanju tursko — ruskog rata. O tome je pisao i Petar Sorkočević iz Stona vladi u Dubrovnik. U pismu navodi da je od nekog Matića iz Imotice saznao kako, navodno, bosanski namjesnik prikuplja vojsku po ejaletu koja će biti upućena na front, kada Carstvo bude objavilo Rusiji rat. Po Matićevom mišljenju sva sakupljena vojska će otići u Carigrad i pridružiti se glavnini ostalih trupa.²²⁾ Kada je Porta krajem 1710. godine objavila Rusiji rat, vlada Dubrovačke Republike je veliku pažnju posvetila tome šta se sve zbiva i govori u susjednom Bosanskom ejaletu. O tome je bila obavještavana sa više strana. Prema izvještaju Vlada Kavalkantija, već u prvim mjesecima 1711. godine, tadašnji bosanski namjesnik, vezir Karajilan Ali-paša obišao je više mjesta povjerenog mu ejaleta, kako bi i lično provjerio njegovu vojnu sposobnost. Dobivši naređenje sa Porte da sa određenim brojem vojske dođe u Carigrad, odazvao se odmah dobivenom fermanu.²³⁾ Prema kasnije objavljenom spisku, u rat su iz ovog ejaleta zajedno sa vezinom otišli zaimi i spahije sa 185 zijameta i 1.368 timara.²⁴⁾ Od istaknutijih ličnosti, pored vezira Karajilan Ali-paše, bosanskom vojskom je komandovao i Bećir-paša Čengić.²⁵⁾ Njegov rođak Hasan Čengić, koji je do tada bio alajbeg hercegovačkog sandžaka, imao je veoma zapaženu ulogu na Pruti, jer se pokazao kao veoma sposoban posrednik između dvaju zaraćenih

²¹⁾ A. Jelačić, *Rusija i Balkan*, str. 30; R. Đurašinović — N. Zelenika, *Rusko-turski ratovi*, str. 411; Vasilij Popović, *Istočno pitanje*, drugo izdanje, Sarajevo 1965, str. 78

²²⁾ HAD, *Isprave i akti* 18 — 181/3 (2), dok. 184 19. septembar 1709.

²³⁾ HAD, *Isprave i akti* 18 — 181/5 (18), dok. 59 1711.

²⁴⁾ Vladislav Skarić, *Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711) godine*, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, sv. 2, god. XLII, Sarajevo 1930 (dalje: V. Skarić, *Popis bosanskih spahija*), str. 7

²⁵⁾ *Isto*; Hamdija Kreševljaković, *Čengići, prilog izučavanju feudalizma u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1959, str. 18 (dalje: H. Kreševljaković, Čengići); Savfet-beg Bašagić — Redžepašić, *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od 1463—1850)*, Sarajevo 1900, str. 90

strana.²⁶⁾ Na mjesto odsutnog namjesnika, u bosanskom ejaletu je sultanovim fermanom određen hercegovački sandžakbeg Durmiš-paša Čengić, da održava red i mir i privremeno vrši dužnost namjesnika. U slučaju potrebe pomoć su mu bili dužni pružiti sandžakbezi zborničkog i kliškog sandžaka, Ahmed i Alija. Glavni zadatak im je bio da onemoguće hajdučke i uskočke upade sa mletačke i austrijske teritorije.²⁷⁾ Kolika je užurbanost i mobilnost vladala u ovo vrijeme vidi se i po jednom izvještaju dubrovačkog kurira Vidoja koji je tih dana boravio u Sarajevu. U aprilu 1711. godine pisao je dubrovačkoj vladi da se u Šeheru pronose vijesti kako će pored već odvedene vojske, po sultanovom naređenju i svi sarajevski sejmeni otići u Bender, kao glavno mjesto okupljanja trupa iz svih krajeva Carstva.²⁸⁾

Odlazak skoro cjelokupne stajace vojske i najvećeg broja zaima i spahija oslabilo je borbenu sposobnost bosanskog ejaleta. Veliki vezir je bio toliko siguran da neće doći do rata između Porte s jedne, te Austrije i Mletačke Republike s druge strane, pa se tako i ponašao, kao da ova provincija Carstva nije pogranična, nego kao da se nalazi u najdubljoj njegovoj unutrašnjosti. To je imalo i negativne posljedice po predstavnike sultanove vlasti u ovom kraju. Još dok je trajao rat, među brdska, hercegovačka i crnogorska plemena je početkom juna došao ruski izaslanik pukovnik Mihailo Miloradović. Sa svojim se pratiocima iskrcao u Grbalj. Tu su ga dočekali najugledniji plemenski prvaci iz tog kraja. Sa njima je 15. i 16. juna održao sastanak na kom su se dogovorili da u što skorijem vremenu pobune navedena plemena protiv Turaka.²⁹⁾ Poslije kratkotrajnog zadržavanja stigao je na Cetinje, gdje ga je crnogorski vladika Danilo dočekao s najvećim počastima. Početkom jula 1711. godine u vladicinoj kući je održan sastanak na kome su prisustvovali glavari spomenutih plemena. Tom prilikom je donesena odluka o što bržem dizanju ustanka. Odluke sastanka su trebalo da budu tajna, ali su Mlečani, preko kućkih glavara bili veoma brzo o svemu obavješteni.³⁰⁾ Tih dana u svim plemenima se čitala gramata ruskog imperatora, koju je sa sobom donio i umnožio pukovnik Miloradović. U njoj se, iz-

²⁶⁾ H. Kreševljaković, *Čengići*, str. 24

²⁷⁾ Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, (dalje ANU BiH), *Mühimme defter* (MD) 213 26/II 205/1 (u defteru pisanom od 27. XI 1711. do 12. VII 1714. godine), sve dokumente koji se koriste u ovom radu sa turskog jezika je preveo prof. Abdulah Polimac

²⁸⁾ HAD, *Isprave i akti* 18 — 181/1 3346, dok. 93 12. april 1711.

²⁹⁾ Enes Pelidija, *O ulozi ruskog pukovnika Mihaila Miloradovića u dizanju ustanka crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena 1711. godine protiv turske vlasti*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, god. XVII, br. 18, Sarajevo 1981, str. 222 (dalje: E. Pelidija, *O ulozi ruskog pukovnika*).

³⁰⁾ Gligor Stanojević, *Istorija Crne Gore od početka XVI do kraja XVIII vijeka*, knj. treća, tom prvi, Titograd 1975, str. 252 (dalje: G. Stanojević, *Istorija*).

među ostalog, poziva svo hrišćansko stanovništvo na pobunu protiv sultanove vlasti. To je doprinijelo da se za relativno kratko vrijeme navedena plemena organizuju i pobune. U izvještaju dubrovačkog kapetana sa Mrcina, Ivana Prokula, vladi u Dubrovnik navodi se da već u prvoj polovini jula ustaničke snage broje oko 6 000 ljudi. Oni su organizovani u manje i veće čete i kao takvi napadali su više mjesta hercegovačkog sandžaka. U tim napadima palili su kuće, a imovinu oduzimali.³¹⁾ Slične izvještaje je dubrovačka vlada dobivala i od konavljanskog kneza Martolice Crijevića.³²⁾ Aktivnost ustaničkih snaga je bila velika. Prvi napad na veće osmansko utvrđenje u granicama bosanskog ejaleta izveden je na Grahovo, a zatim na Gacko i Nikšić. Obavještene na vrijeme, posade ovih tvrđava su se pripremile za odbranu. Raspoložujući dovoljnim količinama oružja, municije i namirnica, a obavještene preko svojih doušnika iz ustaničkih redova o snazi i planu napada ustaničkih četa, imali su dovoljno vremena za odbranu, pa su u takvoj situaciji lako izlazili na kraj sa napadačima.³³⁾

Pored vojnih akcija, ustaničke vođe šalju svoje emisare i u druge sandžake bosanskog ejaleta. U pismima istaknutijim pojedincima pozivaju ih da se sa svojim istomišljenicima dignu na oružje protiv Porte. Takođe im savjetuju da se obračunaju ne samo sa lokalnim vlastima i muslimanskim stanovništvom, nego i sa svim onim hrišćanima koji im se ne pridruže. I za njih im savjetuju da im se kuće zapale, a pokretna imovina oduzme.³⁴⁾ U tome su donekle imali uspjeha kod pravoslavnih kaluđera. U jednoj kasnijoj predstavi Porti, Sarajlije između ostalog ističu kako su ustaničke vođe imale veliku podršku u kaluđerima po manastirima, koji su smatrali da je nastupio povoljan trenutak da se zbaci vlast osmanskog sultana u ovim krajevima.³⁵⁾

Ovakav razvoj događaja je zabrinuo predstavnike lokalne turske uprave, koji preduzimaju oštrije mjere i pojačavaju nadzor nad cjelokupnim hrišćanskim stanovništvom u ejaletu. Već prvih dana oružane akcije ustanika u hercegovačkom sandžaku, vlasti u Sarajevu su zatvorile pravoslavnu opštinu, a njeno sveštenstvo su optužili da preko tajnih veza obavještava ruskog cara o stanju u ovom pašaluku. Pod tom optužbom su čak i neke pravoslavne sveštenike zatvorili. To je dovelo do zategnutijih odnosa pravoslavnog i muslimanskog stanovništva, ne samo u Sarajevu, nego i po drugim mjestima ovog ejaleta. Pojedini činovnici, pod izgovorom

³¹⁾ HAD, *Isprave i akti* 18 — 181/5 (18), dok. 205 3. avgust 1711.

³²⁾ *Isto*, dok. 206 5. avgust 1711.

³³⁾ Enes Pelidija, *Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706 — 1714. godine*, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, god. XV, br. 16, Sarajevo 1980, str. 107

³⁴⁾ ANU BiH, BBAI, *Sidžili sarajevskog suda* 121 111/1 1712. f. r.

³⁵⁾ *Isto*, br. 97 pismo je pisano između 9. i 19. februara 1712. f. r.

zaštite hrišćanskog stanovništva od izgređnika, počeli su nezakonito uzimati novac od bogatijih hrišćana pravoslavne vjeroispovijedi.³⁶⁾ I crkva je bila opterećena većim novčanim davanjima, koje sama nije mogla u potpunosti ispuniti. Zbog toga joj pomoć pružaju ne samo bogatiji pojedinci, nego i ćurčijski esnaf, kao najbogatiji.³⁷⁾

Vijesti o porazu ruske vojske na Prutu imale su negativan odjek i na ustanike, koji se zadnjih mjeseci 1711. godine pasiviziraju. U to vrijeme su u svim mjestima bosanskog ejaleta održavane svečanosti u čast pobjede osmanskog oružja i povoljno sklopljenog mirovnog ugovora.³⁸⁾ Sve ovo je uticalo da ustaničke snage poslije početnih velikih nada duboko preživljavaju poraz ruske vojske.

Za razliku od nekih drugih provincija Carstva, u kojima su se spahije vratile neposredno iza zaključenog mira, bosanski zaimi i spahije su i dalje bili zadržani. Tek u februaru 1713. godine, poslije dvadeset mjeseci provedenih na frontu, ostaci te vojske vratili su se svojim kućama. Razlog za ovako njihovo dugo zadržavanje bilo je naređenje Porte da upravo oni, kao hrabri i sposobni vojnici, ostanu kao posada tvrđave Asika koja se nalazila u blizini poljske granice.³⁹⁾

Za razliku od hercegovačkog i donekle bosanskog sandžaka, gdje se osjetio uticaj ruskih emisara koji su uspjeli pobuniti jedan dio hrišćanskog stanovništva protiv sultanove vlasti, takav odjek nije bio prisutan u zborničkom i kliškom sandžaku. Na ovako stanje su vjerovatno uticale i lokalne vlasti koje su na vrijeme preduzele potrebne mjere za suzbijanje bilo kakve vrste otpora u svojim sredinama. Ni susjednim mletačkim i austrijskim vlastima jačanje ruskog uticaja u ovim krajevima nije odgovaralo. Čak je tokom cijele 1711. godine zapaženo da se sa teritorije ovih dvaju država smanjio broj hajdučkih i uskočkih akcija prema Bosni. Međutim, trag ruskog uticaja, koji je ovom prilikom nastao u svijesti hrišćanskog stanovništva da se oslobodi ispod osmanske vlasti bio je tako dubok da se to u narednim decenijama XVIII, a posebno u XIX stoljeću itekako osjetilo.

³⁶⁾ Vladislav Skarić, *Srpski pravoslavni narod i crkva u Sarajevu u 17. i 18. vijeku*, Sarajevo 1928, str. 29

³⁷⁾ *Isto*,

³⁸⁾ ANU BiH, BBAI, MD 188 26/II 175/3 18. jul 1711. f. r.

³⁹⁾ Arhiv SANU, *Tomičeva zaostavština*, str. sign. 8711/V, a 8, red. br. 529, pismo, Zadar 2. februar 1713.

SUMMARY

*A TURCO—RUSSIAN WAR 1711 AND THE MOVEMENTS OF
TRIBES FROM MONTENEGRO AND HERZEGOVINA*

Immediately after the Karlovac Peace Treaty in 1699 the leading circles of the Osmanli Empire considered an idea to start a new war against the members of the Saint League. In order to avoid the war at the same time with several states, they thought it best to declare the war against Russia. A military and political state of affairs among the European countries of the time went in the Turkish favour. According to the Sultan Ahmed IIIrd's idea, a victory over Russia would return to the Turkish Empire its lost territories that the Porte had had to surrender under the terms of the Constantinople Treaty of 1700. A Turco-Russian war broke out officially in the end of 1710, and it was not until the spring months of the next year that the actual fightings started. In the Prut River battle the sultan's army defeated the Russian troops. The Russian Tsar Peter the Great had to sign an inviolable Peace Treaty with the Grand Vizier under very bad terms at the actual battlefield.

All these events had a certain echo in the border regions of the Bosnian Province where the Russian emissaries, colonel Mihailo Miloradović and captain Ivan Lukačević, came. Their coming caused the tribes from Montenegro, Brda and Herzegovina to get organized in a short time and rebel against the Sultan's rule in these lands. A part of the Orthodox clergy gave a full support to the rebels. However, Russia's defeat resulted in a decrease of the rebel's fighting mood and in the local Turkish authorities' pressure over the entire Christian population in the Bosnian Province. But the Turks did not manage to wipe out the remnants of the Russian influence that heed been deeply rooted in the minds of those people from that time on, and it was especially felt in the later decades of the 18th century.